

ПОЧАТКИ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

Проблема початків Перемишльського князівства і надалі залишається дискусійною, причому глибинні корені цієї дискусії лежать більше в політичній, ніж науковій площині, а немало також самому актуальному стані науки. Тому доводиться повертатися до написаного раніше¹ і шукати нові аргументи для спростування давніх і свіжих гіпотез, за якими немає певної джерельної підстави.

У Прикарпатті на базі розвитку культури карпатських курганів кінця II – початку V ст.², у межах якої в складних асиміляційних процесах слов'янські масиви перемогли дакійські (костобоки), германські (пшеворців-астінгів) і сарматські³ елементи, сформувався масив хорватських племен⁴. Ранні пам'ятки культури карпатських курганів заповнюють північні і східні схили Карпат, а також простір між Карпатами і верхів'ями Дністра, Пруту, Серету, верхів'я Тиси, на північному заході доходять до р. Стрий у р-ні Добрян (Вижницький, Глибоцький, Кіцманський, Сторожинецький р-ни Чернівецької обл.; Коломийський, Надвірнянський, Косівський і, частково, Тлумацький та Галицький р-ни Івано-Франківської обл.; Стрийський і Старосамбірський р-ни Львівської обл.

¹ Войтович Л. "Черв'яни" у працях І. Крип'якевича (До питання про початок державності) *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Т. 8. Львів, 2001. С. 818–822; Його ж. Перемишльське князівство. Джерела державності Перемишль і Перемишльська земля протягом віків. Вип. 3: Інституції / Під ред. С. Заброварного. Львів, 2003. С. 39–50; Його ж. "Білі" хорвати чи "карпатські" хорвати? Продовження дискусії *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 8. Дрогобич, 2004. С. 38–45.

² Szombathy J. Praehistorische Recognoscierung stour nach der Bukowina im Jahre 1893 *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum*. Bd. 2. Czernowitz, 1894. С. 10–21; Смішко М. Ранньослов'янська культура Карпатського підгір'я *Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР*. Т. 1. Львів, 1953. С. 131–151; Його ж. Карпатські кургани першої половини I тис. н. е. Київ, 1960; Його ж. Східнослов'янські племена на території західно-українських земель у першій половині I тис. н. е. *Торжество історичної справедливості*. Львів, 1968. С. 14–27; Його ж. Племена культури карпатських курганів *Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час*. Київ, 1976. С. 48–63.

³ Смішко М. Племена зарубинецької культури *Населення*... С. 6–15; Його ж. Племена пшеворської культури *Населення*... С. 28–38; Його ж. Сарматські племена *Населення*... С. 38–48; Його ж. Племена черняхівської культури *Населення*... С. 63–83.

⁴ Брайчевський М. Про етнічну приналежність черняхівської культури *Археологія*. Т. 10. Київ, 1957. С. 122–125; Його ж. Біля джерел слов'янської державності. Київ, 1964. С. 5; Вакуленко Л. Пам'ятники культури карпатських курганів у с. Глибоке *Археологические исследования на Украине в 1967 г.* Киев, 1968. С. 169–172; Її ж. Поселення культури карпатських курганів *Дослідження з слов'яно-руської археології*. Київ, 1976. С. 73–94; Її ж. Пам'ятки підгір'я *Українських Карпат першої половини I тисячоліття н. е.* Київ, 1977; Вакуленко Л., Приходнюк О. Проблема преемственности черняховских и раннеславянских древностей в свете исследований на Среднем Днестре *Slovenská Archeológia*. Т. 30-1. Nitra, 1985. С. 71–136; Рикман Э. Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. Москва, 1975; Пеняк С. Ранньослов'янське та давньоруське населення Закарпаття VI–XIII ст. Київ, 1980. С. 162–165; Баран В. Козак Д., Терпиловський Р. Походження слов'ян. Київ, 1991. С. 57.

та Хустський і Виноградівський р-ни Закарпаття). Носії цієї культури взагалі не знали плоских цвинтарів. Вони ховали покійників під невисокими курганами. Кремація тіл відбувалася у трьох основних варіантах: із вміщенням останків до урни, вміщенням їх у ямку, з насипанням кургану безпосередньо над багаттям. Поселення носіїв культури розташовувалися на перших або других надзаплавах невеликих водоймищ поблизу низинних чорноземів та лук, мешканці проживали в наземних будівлях або напівземлянках із вогнищами чи печами посередині. Використовувалася ліплена кераміка різноманітних форм. Її виготовлення було недбалим, глина оброблена погано, слабка, поверхня вирівняна, кольори – синій, червоний, жовтий і коричневий. Орнамент – у вигляді рельєфних валиків на шийці або плечиках, наліплених дужок, пиптів, ямок, зигзагоподібної лінії. Особливість репертуару цього посуду – вази на високих ніжках, іноді фігурних підставках, що нагадують аналогічні типи посуду носіїв *липицької* культури.

З верхівців Південного Бугу і Збручу слов'янське населення почало заповнювати Буковину і Покуття. За ними рухалися іраномовні сармати: *язиги* і *роксолани*. Слов'яни тіснили тут фрако-дакійське населення, а місцями просочувалися через їх оселі до передгір'я Карпат. З іншого боку носіїв *липицької* культури – *костобоків* тіснили пшеворці – *астінги*. Подальша міграція *готів* і *гепідів* у III ст. привела до розвитку *черняхівської культури*, що прискорило відхід носіїв *культури карпатських курганів* далі до Карпат і по долині р. Тиса та сприяло їх розвитку, відмінному від загального масиву *черняхівської культури*. У III–V ст. складний карпатський симбіоз даків, слов'ян, германців і сарматів схилився на користь слов'ян, зв'язок яких, можливо, очолили, розчинившись пізніше в ньому і давши йому своє ім'я, войовничі іраномовні *хорвати*. У складі сарматського іраномовного конгломерату були десятки різних великих і малих племен⁵. Їх участь у хорватському етногенезі підтверджують антропологічні матеріали. Поряд із гетським мезодоліхокранним типом черепів тут трапляються черепи сарматського брахікранного типу⁶. Одне з цих сарматських іраномовних племен (іранська етимологія самої назви "*хорвати*" не викликає жодних заперечень⁷) і могло стати основою військової еліти у цьому слов'янському зв'язку (подібно як пізніше вікінги Рюриковичі зі своїм оточенням), який у V–VI ст. почав заповнювати землі Східної Словаччини, басейну Дністра (де вони змішувалися зі спорідненим сербським населенням) і Сяну, а далі вздовж Татр і Судетів дійшов до витоків Одри та Ельби, басейну Заале й Білої Ельстер. Так утворилася Велика Хорватія⁸.

⁵ Войтович Л. Сармати на земляхнинішньої України: проблеми локалізації племен. *Записки Наукового товариства імені Шевченка* (далі – ЗНТШ). Т. 260, кн. 2. Львів, 2010. С. 7–23.

⁶ Максимов Е. Юго-Восточная Европа в первой четверти I тыс.н.э. по археологическим данным. *Историография Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период*. Киев, 1990. С. 19–20.

⁷ Соболевский А. Русско-скифские этюды *Известия Отделения Русского Языка и Словестности*. Т. 26. Петроград, 1921. С. 8; Županić N. *Prvobitni Hrvati Zbornik kralja Tomislava*. Zagreb, 1925. С. 291, 296; *Ejusdem*. *Prvi nosilci etničnih imen Srb, Hrvat, Čech i Ant Etnolog*. Т. 2. Ljubljana, 1928. С. 74–79; *Ejusdem*. *Značenje barvnega atributa v*

imenu Crvena Hrvatska Etnolog. Т. 10/11. Ljubljana, 1937–1938. С. 355–376; Vasmer M. *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*. 1: *Die Iranier in Sudrussland*. Leipzig, 1926. С. 56; Hauptmann L. *Seoba, Hrvata i Srba Jugoslovenski Istoriski Časopis*. Т. 3. Љубљана; Загреб; Београд, 1937. С. 30–61; Sakaš S. *Iranische Herkunft des Kroatischen Volksnamens Orientalia Christiana Periodica*. Т. 15. Roma, 1949. Р. 330–340.

⁸ Войтович Л. "Білі хорвати" чи "карпатські хорвати"? *Миколаївщина. Збірник наукових праць*. Т. 1. Львів, 1998. С. 49–79; Його ж. *Князівства карпатських хорватів Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть*. Львів, 2001. С. 195–210; Його ж. *Карпатські хорвати в етнополітичному роз-*

Аварське завоювання частини хорватського масиву в середині VI ст. змусило мігрувати значні масиви *хорватів* до Паннонії і Далмації. Ця перша міграція на Балкани тривала у 587–614 рр. Між впадінням Морави і Тиси хорвати форсували Дунай, освоїли басейн Драви у 587–593 рр., далі стали просочуватися до межириччя Драви й Сави, звідкіля перейшли до нинішньої Боснії. Звідтіля вони форсували прохід до Адріатичного узбережжя через Клісу та Салону у 614 р., поклавши початок завоюванню Далмації.

Скориставшись ослабленням *Великої Хорватії*, значна частина населення якої мігрувала на Балкани, в районі пізнішого Кракова вклинилися лехітські племена *віслян*, відділивши *Велику Хорватію* від *Білої Хорватії*. Друга міграція на Балкани тривала у 626–630 рр. на заклик візантійського василевса Іраклія проти аварів. У ній брали участь хорвати якраз із *Білої Хорватії*. Ця міграція завершилася завоюванням Далмації, де виникло 11 хорватських жупаній (князівств).

Література про ранніх хорватів і хорватський етногенез налічує сотні книг і статей кількох десятків авторів. Огляди цієї літератури за певні періоди можна почерпнути у Любора Нідерле⁹, Тадеуша Модельського¹⁰, Федро Шішіча¹¹, Любо Гауптмана¹², Йозефа Відаєвича¹³, Герарда Лябуди¹⁴, Богуміли Застеровой¹⁵,

витку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*. Вип. 4. Київ, 2004. С. 105–132; *Його ж.* “Білі” хорвати чи “карпатські” хорвати? Продовження дискусії *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 8. Дрогобич, 2004. С. 38–45; *Його ж.* Карпатские хорваты *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Серия 2: История. Санкт-Петербург, 2005. Вип. 1. С. 133–146; *Його ж.* Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности *Rossica Antiqua*. 2006. Исследования и материалы. Санкт-Петербург, 2006. С. 6–39; *Його ж.* [Рец. на кн.:] Майоров А. В. Великая Хорватия: Этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона. Санкт-Петербург, 2006. 209 с. *ЗНТШ*. Т. 256. Львів, 2008. С. 705–707; *Його ж.* Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Вип. 45. Львів, 2010. С. 13–54; *Его же.* Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности *Русин*. Кишинев, 2010. № 3(21). С. 5–49; 159–169; *Його ж.* Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства *Його ж.* Галицько-волинські етюди. Біла Церква, 2011. С. 10–46; *Його ж.* Повертаючись до хорватів Костянтина Багрянородного *Наптекс. Byzantina Ucrainensis*. Т. 2. Харків, 2013. С. 71–101; *Ejusdem*. Chrouati et altera Chrowati *Ukrajinski Karpati: etnogeneza-arheologija-etnologija* / Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2014. С. 207–254; *Майоров А.* Константин Багрянородный о происхождении и ранней истории хорватов: Великая Хорватия и белые

хорваты *Rossica antiqua*. 2006. Исследования и материалы. С. 40–73; *Его же.* Великая Хорватия: этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона. Санкт-Петербург, 2006; *Його ж.* Велика Хорватія, яку називають “Білою”: до питання про походження і значення хорватських етнічних назв *Миколаївщина. Збірник наукових статей*. Т. 3. Львів, 2006. С. 31–66; *Его же.* О происхождении этнонима хорваты: историко-этимологические заметки *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. Львів, 2006–2007. С. 55–61; *Его же.* “Великая Хорватия, называемая “Белой”...”: к вопросу о происхождении и значении хорватских этнических названий *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 1 / Відп. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2007. С. 13–44; *Majrov A. Hrvatska V. Etnogeneza i rana povijest Slave-na prikarpatskoga područja*. Zagreb, 2012.

⁹ Niderle L. Slovanske starozitnosti. D. 2, sv. 1. Praha, 1906. S. 250–261.

¹⁰ Modelski T. Z onomastyki i terminologii sredniowecznej *Kwartalnik Historyczny*. Т. 34. Lwów, 1920. S. 11–14.

¹¹ Šišić F. Povijest Hrvata v vrijeme narodnih vladara. Zagreb, 1925. S. 6–8.

¹² Hauptmann L. Dolazak Hrvata *Zbornik Kralja Tomislava*. S. 86–88.

¹³ Widajewicz J. Państwo Wislan. Kraków, 1947. S. 16–30.

¹⁴ Labuda G. Pierwsze państwo słowiańskie – państwo Samona. Poznań, 1949. S. 203.

¹⁵ Zástěrová B. Hlavní problémy z počátku dejin slovanských narodů *Vznik a počátky slovanů*. Т. 1. Praha, 1956. S. 34–45.

Генріка Ловмяньського¹⁶ та Леонтія Войтовича¹⁷. Але проблема в тому, що українські дослідники з цією літературою не знайомі. Тому вони й далі, користуючись працями деяких істориків XIX ст. та ігноруючи надбання світової науки, *карпатських хорватів*¹⁸ невірно називають *білими хорватами*.

Швейцарський лінгвіст Фердинанд де Соссюр (1867–1913) ще наприкінці XIX ст. звернув увагу, що *гуни* у IV–V ст. принесли в іранські мови китайське позначення сторін світу за кольорами (чорний – північ, червоний – південь, синій – схід та білий – захід)¹⁹. Спираючись на його дослідження, хорватський вчений Стефан Сакаш, встановив, що назва *білі хорвати* за іранською термінологією, прийнятою у слов'ян, означає *західні хорвати*²⁰.

Проблема відділення Білої Хорватії від Великої Хорватії та наступна локалізація Білої Хорватії теж досліджуються віддавна²¹. На підставі аналізу топоніміки та актового матеріалу територію Білої Хорватії аргументовано локалізував Л. Гауптман на Верхній Віслі і Верхній Одрі²². Цю локалізацію підтвердили дослідження Бого Графенауера²³ й Стефана Пантелича, який уточнив її західні та північні кордони на Заале і Білій Ельстер²⁴, а також Ростислава Вацеби, що досліджував ранні білохорватські князівства у Ельбо-Заальському межиріччі²⁵. *Білі хорвати* розміщувалися у верхів'ях Вісли та Ельби, на Заале

¹⁶ Lowmianński H. Początki Polski. T. 2. Warszawa, 1964. S. 114–130.

¹⁷ Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку... С. 105–132.

¹⁸ Ісаєвич Я. Джерела про західні межі української етнічної території в період феодалізму Йоґо ж. Україна давня і нова: народ, релігія, культура. Львів, 1996. С. 66; Майоров А. Великая Хорватия... С. 172, 176.

¹⁹ Saussure F. de. Mémoire sur le Système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes. Leipsick, 1879. S. 103.

²⁰ Sakaš S. Iranische Herkunft... S. 313–340.

²¹ Marquart J. Ostereuropäische und ostasiatische Streifzüge. Leipzig, 1903. S. 129–139; Hauptmann L. Dolzszak Hrvata. S. 88–120; Hruby V. Puvodni Hranice Biskupství Prazskeho a hranice Říše Česke v 10 století Časopis Matice Moravske. T. 50. Brno, 1926. S. 104; Perich L. Slezsko. Praha, 1945. S. 45; Dvornik F. The making of Central and Eastern Europe. London, 1949. P. 292; Третьяков П. Восточнославянские племена. Москва; Ленинград, 1953. С. 245; Корольков В. К вопросу об отношениях Руси и Польши в X веке Краткие сообщения Института славяноведения. № 9. Москва, 1952. С. 43–50; Бліфельд Д. Утворення Київської Русі Нариси стародавньої історії Української РСР. Київ, 1957. С. 357; Войтович Л. Слідами білих хорватів Літопис Червоної калини. Львів, 1993. № 5–6. С. 2; Йоґо ж. Етнотериторіальна підоснова формування удільних князівств Волинської землі Волино-Подільські археологічні студії. Т. 1: Пам'яті І. К. Свєшнікова (1915–1995). Львів, 1998. С. 286–294.

²² Hauptmann L. Dolzszak Hrvata. S. 88–120; Ejusdem. Seoba Hrvata... С. 30–61; Ejusdem. Das Regensburger Prwileg von 1086 für das Bistum

Prag Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte. T. 62. Wien, 1954. S. 147.

²³ Grafenauer B. Prilog kritici izvjestoja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata Histo-rijski zbornik. T. 5. Zagreb, 1952. S. 1–55.

²⁴ Pantelić S. Najstarija povijest Hrvata. Mainz, 1993.

²⁵ Вацеба Р. Південнополабські слов'яни у IX ст.: зовнішньополітичний аспект історії Шевченківська весна – 2014: історія: матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Київ, 2014. С. 228–231; Йоґо ж. Етнополітична структура Південного Полаб'я наприкінці VIII – у першій третині X ст. Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Збірник наукових праць. Вип. 4. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 7–21; Еґо же. Славянская этнонимика Ельбо-Заальского междуречья как источник исследования ранней государственности у белых сербов Вспомогательные исторические дисциплины в современном научном знании. Материалы XXVIII Международной научной конференции. Москва, 2016. С. 151–153; Йоґо ж. Проблема формування держави у полабських слов'ян: концептуальний вимір історіографії Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. Вип. 19. Миколаїв, 2017. С. 20–28; Йоґо ж. Етнокультурна структура слов'янського Полаб'я у VII–IX ст. і вплив порубіжжя на державотворчі процеси Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. 51. Запоріжжя, 2018. С. 329–341; Йоґо ж. До питання про участь Білих хорватів в етногенезі верхньолужицян Україна і Хорватія: історичні паралелі. Україна і Hrvatska: povijesne paralele. Дрогобич, 2019. С. 127–151.

і Білій Ельстер, де користувалися автономією ще у XIV–XV ст., а потім були асимільовані німецькомовним масивом, залишивши потужні сліди топонімії. Інші західні варіанти не мають надійного джерельного підґрунтя²⁶. Тому спроба розмістити Білу Хорватію на Дністрі, оголосивши її столицею Стільсько, повністю безпідставна і є наслідком незнання як джерел, так і відповідних досліджень²⁷. Найновіші пошуки хорватських та деяких інших істориків також не залишають місця для подібних побудов²⁸.

У період між двома світовими війнами, коли здоровий прагматизм німецького позитивізму наукових досліджень змінило патріотичне піднесення, поєднане з бажанням довести “споконвічні” права Польщі на Галичину,

²⁶ Одна з найвидніших хорватських істориків Нада Клаїч (1920–1988), яка підтримувала висновки Л. Гауптмана та Б. Графенауера, під впливом Генріха Кунстмана змінила свої погляди і розмістила Білу Хорватію у Каринтії: *Klaič N. Poganska Stara ili Vela Hrvatska cara Konstantina Porfirogeneta Croatica Christiana Periodica*. G. 12. B. 21. Zagreb, 1988. S. 49–62. Але ця версія не набула ширшої підтримки.

²⁷ Войтович Л. Велика Хорватія і Біла Хорватія: довгий шлях подолання помилкового стереотипу *Україна і Хорватія...* С. 152–169.

²⁸ Хорватські історики, не вдаючись до подробиць, загалом прийняли версію про прабатьківщину за Карпатами. Але під впливом політичних реалій останніх років, зокрема загострення сербо-хорватського протистояння, певну підтримку отримала модерна теза Г. Кунстмана із пропозицією повернутися до давньої версії щодо міграції *хорватів* з гірла Дону на Балкани, а звідтіля їх виходу на північ до Одри: *Kunstmann H. Über den Namen der Kroaten Die Welt der Slaven*. T. 27/1. München, 1982. S. 131–136; *Ejusdem*. Kamen die westslavischen Dalemenci aus dalmatien? *Die Welt der Slaven*. T. 28. München, 1983. S. 370; *Ejusdem*. Wer waren die Weisskroaten des byzantinischen Kaisers Konstantin Porphyrogenetos *Die Welt der Slaven*. T. 29/1. N. F. 7. München, 1984. S. 119. Цей погляд свого часу ґрунтовно розкритикував: *Katičić R. Kunstmannovi lingvistički dokazi o seobi Slavena siuga na sjever Starohrvatska Prosvjeta*. T. 20. Zagreb, 1990(1992). S. 225–328). Інша гіпотеза Івана Мужича, який, головним чином, на підставі антропологічних матеріалів розвинув тезу про автохтонність хорватів у Далмації (*Mužić I. Podrijetlo i pravjera Hrvata*. Split, 1991), не розв’язувала проблему раптової слов’янізації автохтонів-ілірійців, якими мали би бути хорвати. Однак не без впливу надмірного патріотизму, властивого всім титульним відродженням та новонародженим державам, у сучасній хорватській історіографії почав перемагати синтез гіпотез Г. Клінстмана та І. Мужича, який дав змогу, виходячи з іранської ети-

мології етноніму хорвати, сформулювали тезу про елітну групу із іраномовного середовища Аварського каганату, що запанувала в хорватському масиві: *Kronsteiner O. Gab es unter den Alpenslaven eine kroatische ethnische Gruppe? Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Bd. 24. Wien, 1978. S. 137–157; *Wolfram H. Conversio Bagoariorum et Carantanorum: Das Weissbuch der Salzburger kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Wien; Köln, 1979. S. 167; *Pohl W. Das Awarenreich und die “Kroatishen” Ethnogenesen Die Bayern und ihre Nachbarn*. Teil. 1 / Hrsg. von Wolfram H. und Schwarz A. Wien, 1985. S. 293–298; *Ejusdem*. Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567–822 n. Chr. München, 1988. S. 261–268; *Ejusdem*. Osnove hrvatske etnogeneze: Avari i Slaveni *Etnogeneza Hrvata* / Ul. N. Budak. Zagreb, 1995. S. 86–96; *Steindorff L. Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas / Prjevod R. Steindorff-Andrun, S. Lipovčan*. Zagreb, 2006 (з наголосами на автохтонність або євроазійскість); *Margetić L. Dolazak Hrvata*. Split, 2001. S. 185–216; *Heršak E., Nikšić B. Hrvatska etnogeneza: pregled komponentnih etapa i interpretacija (s naglaskom na euroazijske/nomadske sadržaje) Migracijske i etničke teme*. Vol. 23. Zagreb, 2007. S. 251–268). Все це, у свою чергу, привело до гіпотези про подвійне походження хорватського народу (*Katičić R. Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*. Split, 1993; *Lončar M. Dalmatinske etimologije Konstantina Porfirogeneta Folia onomastica Croatica*. T. 11. Zagreb, 2002. S. 149–174; *Vedriš T. Povodom novog tumačenja vijesti Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske Historijski Zbornik*. T. 60. Zagreb, 2007. S. 1–33; *Dzino D. Becoming Slav, becoming Croat: identity transformations in post-Roman and medieval Dalmatia*. Leiden; Boston, 2010. P. 271; *Алимов Д. Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв. Санкт-Петербург, 2016; Пащенко Є. Деякі питання етногенезу хорватів у сучасній хорватській науці Україна і Хорватія...* С. 244–252.

з'явилася проблема *лендзян* і *хорватів*. Тобто спроба довести, що *хорватів* у Прикарпатті взагалі не було, а тут жили споконвіку *лендзяни*, від яких, як вважають, походять назви поляків у сусідніх народів (русів, угрів та литовців). На диво ця проблема, після певного періоду забуття, упродовж останніх десятиліть знову стала актуальною. Навіть доволі помірковані спроби великого польського славіста Генріка Ловмяньського (1898–1984) розмістити гіпотетичні межі племінного масиву *лендзян* до Бугу і Стиру на Волині²⁹ багатьом сьогодишнім польським авторам видаються замалими. Простежується чітке намагання пересунути самі межі якщо не до Києва, то, принаймні, – середньої течії Дністра і верхів'їв Стиру, практично оголосивши всю Західну Україну територією *лендзян*³⁰. Для обґрунтування зазначених тверджень переважно оперують ономастичними матеріалами (при цьому такі назви як Белз, Белзець чи Тисмениця однозначно відносять до західнослов'янських, тобто польських³¹), водночас не звертаючи увагу на саму безперечну умовність поділу тогочасних слов'ян на східних і західних і без застережень опускаючи джерельні фрагменти і аргументи, непридатні для тлумачення у незмінно потрібному руслі. Паралельно робляться спроби всіма можливими правдами і неправдами *пересунути* хорватський масив із Прикарпаття кудись на схід аж за *вятичів* у середовище фінських племен. Причини зрозумілі. Як визнав один із гарячих прихильників поширення теренів *лендзян* на всю Західну Україну Криштоф Фокт, поки визнається існування хорватського масиву у Прикарпатті, джерельна мотивація стосовно поширення *лендзян* на схід буде виглядати суперечливою³².

Лендзян Г. Ловмяньські спершу локалізував у Сandomirсько-Люблінській землі³³, пізніше спробувавши пересунути гіпотетичні межі цього племінного масиву до Бугу і Стиру на Волині³⁴. Тадеуш Васілевські (1933–2005) запропонував гіпотезу, за якою *лендзяни* – інша назва волинського масиву³⁵. Ця попозиція перегукується із гіпотезою Ярослава Дашкевича (1926–2010). Відкликаючись до ряду джерел, зокрема жидівського історико-географічного трактату “Йосиппон” (IX – початок X ст.), він доводив тотожність назв *лендзяни* та *лучани*³⁶. Тотожність

²⁹ Łowmiański H. Początki Polski. T. 4. Warszawa, 1970. S. 491–493.

³⁰ Parczewski M. Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. U źródeł rozpadu Słowiańszczyzny na odłamy wschodni i zachodni. Kraków, 1991; *Ejusedem*. Badania nad kulturą wczesnosłowiańską *Archeologia i prahistoria polska w ostatnim półwieczu* / Pod red. Kobusiewicza M. i Kurnatowskiego S. Poznań, 2000. S. 413–421; *Ejusedem*. Quellen zur slawischen Besiedlung im Karpatengebiet. Bd. 1 / Hrsg. von Parczewski M. Kraków, 2001; *Ejusedem*. Problem Lędzian a kształtowanie się polsko-ruskiej rubieży etnicznej *Civitas Schinesghe cum pertinentiis* / Red. Chudziak W. Toruń, 2003. S. 151–165; Fokt K. Chorwacja Północna – między rzeczywistością, hipotezą a legendą *Acta Archeologica Carpathica*. T. 38. Kraków, 2003. S. 135–155; *Ejusedem*. Zagadka plemion z nad Bugu, Sanu, Dniestru i Styru *Przegląd historyczny*. T. 45. Warszawa, 2004. S. 441–455; Florek M. Topografia plemienna Międzyrzecz a Wieprza i Bugu na przełomie I i II tysiąclecia i zagadnienie “Grodów Czerwieńskich” w świetle

źródeł pisanych i archeologicznych *Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu na Lubelszczyźnie / Skarby z przeszłości*. Lublin, 2009. S. 23–34; Войтович Л. Лендзяни: нові варіації на старі мотиви *Вісник Інституту археології*. Вип. 10. Львів, 2015. С. 126–137.

³¹ Nalepa J. Prapolski bastion toponimiczny w Bramie Przemyskiej i Lędzianie *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu* / Pod red. Parczewskiego M. i Czopka S. Rzeszów, 1996. S. 47–64.

³² Fokt K. Zagadka plemion... S. 450.

³³ Łowmiański H. Lędzianie *Slavia Antiqua*. T. 4. Warszawa, 1953. S. 97–114.

³⁴ *Ejusedem*. Początki Polski. T. 4. S. 491–493.

³⁵ Wasilewski T. Dulebowie – Lędzianie – Chorwaci. Z zagadnień osadnictwa plemiennego i stosunków politycznych nad Bugiem, Sanem i Wisłą w X wieku *Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1976. Nr 2. S. 181–187.

³⁶ Дашкевич Я. Етнічні процеси на західно-українських землях IX–XI ст. До проблематики досліджень *Науковий вісник Українського універ-*

лучан і лендзян допускав також Георгій Хабургаєв (1931–1991)³⁷. Антон Горський вважав лендзян східними волинянами³⁸. Олександр Головка з цього приводу писав про певну групу лендзян, які жили у верхів'ях західних приток Дніпра (вірогідно на території сучасної Беларусі), але водночас не були яким-небудь значним етнічним формуванням і з часом їх повністю асимілювало східнослов'янське населення³⁹. Існують також версії локалізації лензян-лендичів як східних слов'ян у басейнах Случі, Горині і Стиру⁴⁰. Можна переконано стверджувати, що до орбіти давньопольської держави Мешка I лендзяни ще не ввійшли⁴¹.

Як справедливо відзначав Я. Дашкевич, локалізацію лендзян польська історіографія активно використовувала для доведення законності претензій Польщі на цю пограничну територію під час відомих розмежувань середини 1940-х років, що періодично знову повторюється, незважаючи на те, що подібних претензій уже немає. Тому відмовитися від стереотипу поширення лендзян на всю територію культури Луки Райковецької потрібно беззастережно.

ситету. *Научный вестник Украинского университета*. Т. 2. Москва, 2002. С. 13–15; *Його ж.* Українські землі в часах галицько-волинської держави (кінець X – середина XIV ст.). *Пам'ять століть*. Київ, 2002. № 4. С. 3–21; *Його ж.* Галицько-волинські землі на перехресті орієнтацій: Захід. Русь. Схід (кінець X – середина XIV ст.). *Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава. Статті й матеріали*. Львів, 2005. С. 28–29.

³⁷ Хабургаєв Г. Этнонимия “Повести временных лет” в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза. Москва, 1979. С. 186–187.

³⁸ Горський А. Баварский Географ и этнополитическая структура восточного славянства Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования. 1997 г. Москва, 1997. С. 276–278.

³⁹ Головка А. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой половины XIII в. Киев, 1988. С. 9.

⁴⁰ Конча С. LENZANINOI Константина Баянородного в контексті проблеми ляхів-лендзян *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Серія: Українознавство. Вип. 10. Київ, 2007. С. 4–7; *Його ж.* “Лендзяни” в контексті Київської Русі *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Т. 15. Київ, 2007. С. 256–270; *Його ж.* “Лендзяни” та поляни *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Серія: Українознавство. Вип. 12. Київ, 2008. С. 47–49.

⁴¹ Згідно з документом Dagome iudex, за яким у 990–992 рр. польський князь Мешко I (Дагоме (Дароберт) – хресне ім'я Мешка I (*Łowmiański H.* Imię chrzestne Mieszka I Slavia occidentalis. Т. 19. Poznań, 1948. S. 203–308; *Rospond S.* Mileniowe badania onomasty. I. Dagome – tajemnicze imię lub imiona pierwszego władcy polskiego *Język Polski*. Т. 40. Warszawa, 1960. Nr 1. S. 17–27; *Ща-*

велева Н. Дагоме юдекс Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий. Москва, 1990. С. 25–27)] із дружиною Одою та двома синами передали свої володіння (Civitas Schinesghe) з чітко окресленими територіями під покровительством престолу святого Петра, тобто римського папи (документ зберігся у копіях XI–XII ст. і його автентичність не викликає сумнівів), ці землі до складу польської держави не входили. Докладніше про документ і кордони раннього Польського князівства див.: *Fabre P.* La Pologne et le Saint Siège *Études d'histoire dédiées à Gabriel Monod*. Paris, 1896; *Ptański J.* Dagome iudex. Przyczynek krytyczny do genezy świętopietrza w Polsce. Kraków, 1911; *Zakrzewski S.* Najdawniejsza bulla dla Polski. Spostrzeżenia nad dokumentem Dagome iudex. Lwów, 1921; *Koczy L.* Dagome iudex, Schinesge i Ambaba *Roczniki Historyczne*. Т. 12. Poznań, 1936. S. 1–26; *Kozłowska-Budkowa Z.* Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej. Cz. 1. Kraków, 1937. Nr 2, 2–3; *Labuda G.* Znaczenie prawno-polityczne dokumentu Dagome iudex *Nasza Przyszłość*. Т. 4. Kraków, 1948. S. 33–35; *Ejusdem.* Studia nad początkami państwa Polskiego. Т. 2. Poznań, 1988. S. 240–263; *Kętrzyński S.* Dagome iudex *Przegląd Historyczny*. Т. 41. Warszawa, 1950. S. 133–138; *Sułowski Z.* Geografia dokumentu Dagome iudex *Slavia Antiqua*. Т. 4. Warszawa, 1953. S. 232–248; *Kowalenko W.* Znowu o Dagome iudex *Roczniki Historyczne*. Т. 24. Poznań, 1958. S. 233–304; *Bogdanowicz P.* Geneza aktu dyplomatycznego zwanego Dagome iudex *Roczniki Historyczne*. Т. 25. Poznań, 1959. S. 9–324; *Kurbisówna B.* Dagome iudex – studium krytyczne *Początki państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia*. Т. 1. Poznań, 1962. S. 363–424; *Buczek K.* Zagadnienie wiarygodności regestu Dagome iudex *Studia Źródłoznawcze*. Т. 10. Warszawa, 1965. S. 117–139; *Łowmiański H.* Początki Polski. Т. 5. Warszawa, 1973. S. 595–621.

Після розпаду Великої Хорватії і міграції частини хорватів на Балкани цей масив був розділений згаданим переміщенням лехітських племен, які вклинилися в районі пізнішого Кракова. Ряд хорватських суперсоюзів-князівств, до існували на теренах Прикарпаття, у IX ст. опинилися у сфері впливу Великої Моравії, а після її розгрому уграми на межі IX–X ст. стали об'єктом експансії Угорщини, Польщі та Русі. Одним із таких князівств було князівство *присян (засян)* із центром у Перемишлі⁴². Невідомо звідки взяв польський хроніст Ян Длугош відомості про виникнення міста Перемишля заходами чеського князя Пшемисла⁴³. Засновник династії Пшемислідів Пшемисл Орач був чеським князем бл. 721–760 рр.⁴⁴ Наступний відомий представник династії з таким іменем, король Пшемисл Оттокар I (бл. 1155–1230), жив значно пізніше. Можливо, що в період піднесення Великої Моравії між 822–890 рр., або трохи раніше *засяни* прийняли з бойовою дружиною нащадка Пшемисла Орача. Певний час, до приходу *угрів*, князівство могло знаходитися у сфері впливу Великої Моравії.

У 981 р. “іде Володимиръ к Лахомъ и заа грады их Перемышль, Червень и ины города иже суть и до сего днѣ под Русью”⁴⁵. Напевно, мав рацію Владімир Корольок, який вважав, що похід Володимира Святославовича був спрямований не проти Польщі, а “проти незалежних східнослов'янських племінних князівств, які знаходилися на великому торговельному шляху, що з'єднував Київ, Краків і Прагу”, тобто *хорватів і дулібів*⁴⁶ (дуліби в розумінні частини волинського масиву – Л. В.).

У 1911 р. Ян Пгасьнік відшукав у Римі документ, відомий сьогодні як “*Dagome iudex*”⁴⁷. Це була булла римського папи Іоана XV, надана у 984 р. з метою підтвердження прав Мешка I на князівський престіл та утворення у Гнезно католицького церковного осередку, підпорядкованого безпосередньо Риму⁴⁸. За цим документом володіння (*Civitas Schignesghe*) польського князя

⁴² Войтович Л. Слідами білих хорватів. С. 2–10, 57; Його ж. “Білі хорвати” чи “карпатські хорвати” Миколаївщина. С. 49–79; Його ж. Князівства карпатських хорватів. С. 195–210; Його ж. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку... С. 105–132; Його ж. Карпатские хорваты. С. 133–146; Його ж. Восточное Прикарпатье... С. 6–39; Його ж. “Баварський географ”: проблеми локалізації слов'янських племен Проблеми слов'янознавства. Вип. 57. Львів, 2008. С. 42–62; Його ж. “Баварський Географ”: спроба етнолокалізації населення Центрально-Східної Європи в IX столітті Український історичний журнал. Київ, 2009. № 5. С. 12–34; Його ж. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства Вісник... С. 13–54; Його ж. “Баварський Географ”: Спроба локалізації слов'янських князівств в IX столітті *Sredniowiecze Polskie i Powszechnie*. Т. 2(6). Katowice, 2010. S. 35–66; Його ж. Восточное Прикарпатье... С. 5–49; 159–169; Його ж. Повертаючись до хорватів... С. 71–101; *Ejusdem*. Chrouati... С. 207–254; Його ж. “Баварський Географ”: попытки этнолокализации населения Центрально-Восточной Европы в IX веке *Studia Historica Europae*

Orientalis. Исследования по истории Восточной Европы. Вып. 9. Минск, 2016. С. 16–51.

⁴³ Ісаєвич Я. Перемишль і Перемиська земля. Перші сторінки історії Перемишля і Перемиська земля протягом протягом віків: Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. 24–25 червня 1994 року в Перемишлі / Під ред. С. Заброварного. Перемишль; Львів, 1996. С. 11.

⁴⁴ Háyeek V. z Libočan. Pověsti o počatcích českého národu a o českých pohanských knížatech. Praha, 1917. S. 45–80.

⁴⁵ Ипатьевская летопись Полное собрание русских летописей (далее – ПСРЛ). Т. 2. Москва, 2001. С. 69.

⁴⁶ Корольок В. Западные славяне и Киевская Русь в X–XI вв. Москва, 1964. С. 87–88.

⁴⁷ Юрейко П. Ян Пгасьнік та його медієвістичні студії Наукові зошити історичного факультету. Вип. 10. Львів, 2009. С. 85–96.

⁴⁸ Zakrzewski S. Najdawniejsza bulla... С. 23. Інші дослідники датують документ близько 989–992 рр.: Labuda G. *Studia nad początkami...* S. 240–263; Щавелева Н. Польские латиноязычные средневековые источники... С. 24–26.

Мешка I⁴⁹ описані в таких межах “з одного боку починається Довге море, межа з Пруссією – до місця за назвою Русь, а кордон з Руссю тягнеться до Кракова, а від цього Кракова – до ріки Одер, прямо до місця під назвою Алемура, а від цієї Алемури – до землі мільчан, а кордон з мільчанами – прямо по ту сторону Одери, а звідти веде вздовж ріки Одери до вище названого міста Схигнесне”⁵⁰. Отже, до держави Мешка I не входили тоді Краківська земля, тобто Малополяща⁵¹, а також Верхнє і Середнє Побужжя та хорватські землі у Поссянні й Верхньому Подністрів’ї⁵². Спроби обґрунтувати можливість експансії Мешка I на Поссяння та до верхів’їв Західного Бугу з півночі через Мазовіше⁵³ не витримали критики опонентів, які вказували, окрім відсутності джерельного підтвердження такої гіпотези, на географічні особливості⁵⁴. Зрештою, і спроби довести, що Малополяща тоді належала Болеславу Хроброму і через це не потрапила до тексту Dagome iudex⁵⁵, теж доволі дискусійні, хоча сам документ, навколо якого тривають гарячі суперечки, безперечно, автентичний⁵⁶.

981 р. Володимир Святославович приєднав князівство присян (засян) з центром у Перемишлі та князівство черв’ян до Києва⁵⁷. Західний кордон у цьому регіоні співпав з малозаселеною смугою лісів, яка служила розділенням між

⁴⁹ Мешко I мав два імені (Ritter von Zeissberg H. Miseco I (Mieczysław) der erste christliche beherrscher der Polen Archiv für kunde österreichischer Geschichtsquellen hesonders abgedruckl. T. 38. Wien, 1867. S. 52, 109. Дагоме (Даргоберт) – хресне ім’я Мешка I: Lowmiański H. Imię chrzestne... S. 203–308; Rospond S. Mileniowe badania... C. 17–27.

⁵⁰ Dagome iudex Materiały źródłowe do historii Polski / Wyd. Labuda G. T. 1. Warszawa, 1954. C. 206–209; Щавелева Н. Дагоме юдекс. С. 25–27; Грамота польского князя Мешка I папському престолу (“Dagome iudex”) (около 990 г.) Древняя Русь в свете зарубежных источников. Хрестоматия / Под. ред. Джексона Т. Н., Коноваловой И. Г. и Подосинова А. В. Т. 4: Западноевропейские источники / Сост., перевод и комментарий Назаренко А. В. Москва, 2010. С. 50–52.

⁵¹ Короліук В. Западні славяне... С. 146–147; Lowmiański H. Początki Polski. T. 5. C. 595–621.

⁵² Ляска В., Погоральський Я. “Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu na Lubelszczyźnie” Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 15. Львів, 2011. С. 429–443; Ляска В. Між Прагою, Києвом та Гнєзно. Zeriuan/Zuireani “Географа Баварського”: до проблеми етнопотестарних структур на Волині у ранньому середньовіччі Княжа доба: історія і культура. Вип. 8 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2014. С. 9–71; Войтович Л. Повертаючись до хорватів... С. 71–101.

⁵³ Potkański K. Przywilej z r. 1086 Kwartalnik Historyczny. R. 17. Lwów, 1903. C. 24–25; Szelągowski A. Najstarsze drogi z Polski na Wschód: w okresie bizantyńsko-arabskim Kraków, 1909. C. 108–123; Ejusdem. Kwestya ruska w świetle historii. Warszawa, 1911. S. 43–44.

⁵⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 1.

Львів, 1904. С. 549–550; Gotthold R. Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung. Bd. 1: Im Mittelalter bis zum Jahr 1401. Köln; Graz, 1955. S. 51–54; Короліук В. Западні славяне... С. 84; Назаренко А. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва, 2001. С. 394.

⁵⁵ Zakrzewski S. Najdawniejsza bulla... S. 11–12; Labuda G. Studia nad początkami... S. 259–260; Ejusdem. Narodziny polsko-ukraińskiej granicy etnicznej w polskiej historiografii Początki sąsiedztwa. S. 11.

⁵⁶ Fabre P. La Pologne... P. 16; Ptański J. Dagome iudex; Koczy Z. Dagome iudex... C. 1–26; Kozłowska-Budkowa Z. Repertorium... No 2. C. 2–3; Labuda G. Znaczenie... S. 33–35; Kętrzyński S. Dagome iudex. S. 133–138; Sułowski Z. Geografia... S. 232–248; Kowalenko W. Znowu o Dagome iudex. S. 233–304; Bogdanowicz P. Geneza... S. 9–324; Kürbisówna B. Dagome iudex... S. 419–422; Buczek K. Zagadnienie wiarygodności... S. 117–139; Piskorski J. M. Civitas Schinesghe. Mieszko I i początki państwa polskiego. Poznań, 2004. S. 170; Urbańczyk P. Mieszko Pierwszy Tajemniczy. Toruń, 2012. S. 369–386; Nowak P. “Dagome iudex” w “Zbiorze kanonów” kardynała Deusdediva Studia Źródłoznawcze. T. 51. Warszawa, 2013. S. 73–94.

⁵⁷ Ратич О. Західноукраїнські землі в епоху Київської Русі та в період феодальної роздробленості. Політичне становлення Торжество... С. 44–50; Исаевич Я. “Грады червенские” и Перемышльская земля в политических взаимоотношениях между западными и восточными славянами Исследования по истории славянских и балканских народов. Москва, 1972. С. 107–124.

лехітськими і волинськими та хорватськими племенами⁵⁸. Тому переконливою виглядає гіпотеза Віталія Ляски, що у протографі літописної статті 981 р.⁵⁹ фігурували не Перемишль і Червен, а *хорвати* та *черв'яни*. Редакторська інтерполяція статті кінця XI – початку XII ст. цілком очевидна (“ины города иже суть и до сего днѣ под Русью”), а початок Червена, згідно з дендрохронологічним датуванням, – друга чверть XI ст.⁶⁰

Якби ці землі були етнічними територіями *лендзян* як частини лехітського масиву, то за них, безперечно, почалася б тривала боротьба, в ході якої місцева верхівка підтримувала б польську сторону. Але цього не сталося, бо землі *присян* (*засян*) належали до хорватського масиву, а землі *черв'ян* – до волинського.

Підаючи сумніву це літописне свідчення⁶¹, окремі дослідники пробували довести, нібито в джерелі Перемишль сплутаний із Перемилем на Стирі, що спростували розкопки Олексія Ратича 1963–1964 рр.: Перемиль, як виявилося, виник не раніше XI ст.⁶² Похід проти *засян* і *черв'ян* здійснено з волинської території, включеної до складу Русі, певно, ще до 945 р., коли серед послів князя Ігоря був “Іацьвагъ Гунаревъ”⁶³.

Правдоподібно, результати походу 981 р. закріплено угодою, бо серед дружин Володимира Святославовича з'явилася “чехиня другая” Адель, мати Мстислава, Судислава та Станіслава, ймовірно, – донька перемишльського князя⁶⁴. Александр Назаренко пробував доводити можливість одруження Володимира з чеською княжною наприкінці 970-х років, пов'язуючи такий шлюб пошуком протидії Ярополку, який прагнув союзу з німцями⁶⁵. Йому справедливо заперечив Юрій Карпов, вказуючи на неприродність династичного зв'язку чеського князя-християнина з руським князем-язичником⁶⁶. На думку Ігоря Мицька та Юрія Диби, похід 981 р. вигадано при корегуванні літопису за князя Мстислава Володимировича, а зазначеного року Володимир Святославович просто одружився із донькою князя Славніка з бічної гілки чеських Пшемислідів⁶⁷. Дослідники повністю обійшли проблему хорватського князівства з центром у Перемишлі, висловили сумнів у тотожності Червена 981 р. з Червеном Галицько-Волинського літопису, голосливо покрикували В. Королюка і не поприбували відшукати аргументи для заперечення слухаючого зауваження Ю. Карпова. Залишається також незрозумілим, для чого було потрібно

⁵⁸ Кордуба М. Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долиною Сяном. ЗНТШ. Т. 138–140. Львів, 1925. С. 159–245.

⁵⁹ Автор за верифікованою хронологією відносить події до 979 р., що залишається дискусійним.

⁶⁰ Ляска В. Між Прагою... С. 9–71; Його ж. Територіальний та адміністративний розвиток Верхнього Побужжя у IX–XIV ст. Автореферат дис. к.і.н. Львів, 2015. С. 8.

⁶¹ Korduba M. Stosunki polsko-ukraińskie w wieku X–XIII *Sprawy narodowościowe*. Warszawa, 1933. R. 7, cz. 6. S. 755–759; Kuczyński S. M. Wschodnia granica Państwa Polskiego w X wieku *Początki Państwa Polskiego*. S. 240–254; Ejusdem. O wyprawie Włodzimerza I ku Lachom na podstawie wzmianki z r. 981 w *Opowieści lat doczesnych Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVIII w.* Warszawa, 1965. S. 33–118.

⁶² Ратич А. Исследования городища в с. Перемиль на Волини в 1963–1964 гг. *Материалы сессии, посвященной итогам археологических и этнографических исследований 1963 г. в СССР*. Баку, 1965. С. 140–141.

⁶³ Ипатьевская летопись. Стб. 35.

⁶⁴ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква, 2006. С. 235.

⁶⁵ Назаренко А. Древняя Русь на международных путях... С. 365–367.

⁶⁶ Карпов. Ю. Владимир Святой. Москва, 1997. С. 379.

⁶⁷ Мицько І. Українсько-чеські зв'язки та історія Підгір'я X–XI століття *П'яті Ольжині читання. Пліснеск, 7 травня 2010 р.* Львів, 2011. С. 63–67; Дибя Ю., Мицько І. Про видуманий похід 981 р. князя Володимира на ляхів. Львів, 2014 *Інтернетресурс*: zbruc.eu/node/28650.

“фальшування відповідного фрагменту літопису... прошеведськи настроєного князя Мстислава-Гаральда Володимировича у 1118 році”⁶⁸. Цих міркувань явно недостатньо, щоби заперечити літописне свідчення і довести як міг відбутися шлюб князя-язичника Володимира з християнською принцесою, та ще й за ситуації, коли володінням її батька Русь не загрожувала.

Після приєднання заходами князя Володимира Святославовича хорватських земель, наприкінці X ст. Прикарпаття включено до новоутвореної провінції, яка об'єднувала території колишніх волинських і хорватських супер-союзів-князівств під владою київського князя-намісника, що сидів у Турові, а потім – Володимирі⁶⁹. За гіпотезою Степана Томашівського⁷⁰, яку підтримав Ю. Диба⁷¹, Прикарпаттям (територією *Marchia Rutenorum*) у 1018–1031 рр. володів “князь русинів” (*dux Ruisorum*) Імре (Емеріх), син угорського короля Стефана І. Стосовно *руської марки* триває дискусія і місце її розташування ще не встановлено⁷². Немає підстав відкидати можливість походження цієї назви від руського (варязького) корпусу, який перебував в Угорщині у X – на початку XI ст., як про це здогадувався Владімір Пашуто⁷³. Принц Імре міг командувати окремим корпусом русів (варязьких найманців)⁷⁴. Звісно, розміщення корпусу не обмежувалося одним поселенням Оросвар (букв. *Руська фортеця*, пізніше Оросфольво, нині Оросі) біля Вишеграда, а займало значно більшу територію, яка тягнулася до північно-західних кордонів із Австрією і колись називалася *Ruzararchia*⁷⁵. Можливо, ця назва походить і від купців-русів, які мали тут свої факторії⁷⁶. Хоча твердження про давню належність Прикарпаття до Угорщини не наважувалася підтримати навіть угорська націоналістична історіографія, не можна виключати, що в період боротьби за спадщину Володимира Святославовича хорватська еліта не здійснила спробу відділитися від Київської Русі і не запросила до Перемишля угорського принца. Загадкою досі залишаються угорські поховання в Перемишлі, які польські археологи датують X ст.⁷⁷

Ю. Диба одним з аргументів навів архітектурні особливості вавельської і перемишльської ротонд, які дають підстави пов'язувати їх з угорськими квадрифоліями того часу. Зокрема, спорудження перемишльської ротонди

⁶⁸ Диба Ю., Мицько І. Про видуманий похід... С. 15.

⁶⁹ Брайчевський М. Адміністративна реформа Володимира Святого (Оцінка проблеми за літописною статтею 988 року) *ЗНТШ*. Т. 225. Львів, 1993. С. 147–166; Войтович Л. Волинські князівства у кінці XI–XII ст. *Його ж. Галицько-волинські етюди*. С. 117–119.

⁷⁰ Томашівський С. Дев'ятьсот літ тому (1030–1930). З приводу ювілею міста Белза *Нова зоря*. Львів, 1930. Ч. 1(301). С. 10–12; *Його ж. Перемисько-руський князь, якого ми досі не знали Нова зоря*. Львів, 1930. Ч. 29(329). С. 9–10; *Його ж. Св. Емеріх в легенді й історії Нова зоря*. Львів, 1930. Ч. 40(340). С. 6–7.

⁷¹ Диба Ю. До питання “угорської спадщини” на Прикарпатті (історичні, фольклорні, топонімічні та архітектурні свідчення) *Треті “Ольжині читання” Пліснеськ 31 травня 2008 року*. Львів, 2009. С. 55–60.

⁷² Назаренко А. О “Русской марке” в средневековой Венгрии *Восточная Европа в древности и*

средневековье. Москва, 1978. С. 302–306.

⁷³ Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. Москва, 1968. С. 51.

⁷⁴ Calloc'h. B. Le Pourquoi le prince Imre fut-il appelé “dux ruizorum”? *Études finno-ougriennes*. Vol. 38. Paris, 2006. S.191–199.

⁷⁵ Диба Ю. Агіографічне джерело повідомлення ал-Масуді про споруди, вишановувані у слов'ян України: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 20: *Actes testantibus*. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. Львів, 2011. С. 275–283.

⁷⁶ Галенко О. Рутенська марка за джерелами IX–XII ст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Серія: Політологія і етнологія. Вип. 29. Київ, 2006. С. 6–16.

⁷⁷ Koperski A. Cmentarzysko “staromadzarskie” w Przemyślu Z Otchłani Wieków. Wrocław; Poznań, 1979. Zesz. 3. S. 201–208; Kunyč A. Przemyśl w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Rzeszów, 1981. S. 72.

і прилеглого палацового комплексу він відніс до 1056–1064 рр., коли, на його думку, в Перемишлі сидів князь Ростислав Володимирович⁷⁸, з чим можна погодитися. Правда, це аж ніяк не свідчить про належність цих територій до Угорщини у 1018–1031 рр., але й не дає підстав заперечити таку можливість.

Загалом, навколо ранніх перемишльських кам'яних споруд триває запекла полеміка. Будівництво ротонди, виявленої у 1960 р. на Замковій горі у Перемишлі, її перший дослідник Анжей Жакі відніс до часу перед 981 р., або ж 1018–1031 рр., трактуючи її однозначно польською пам'яткою на підставі нібито використання при розплануванні як будівельної міри римської (бенедиктинської) стопи (29,57 см)⁷⁹. Після розкопок Еви Сосновської у 1982–1986 рр. запропоновано тільки засноване винятково на знаних історичних подіях уточнене датування – після 1018 р.⁸⁰

На підставі детальних обмірів ротонди Іван Могитич виправив помилку А. Жакі, встановивши кратність будівельної міри грецькому ліктеві (46,24 см) (внутрішній діаметр ротонди сягає 16,5 ліктя, а товщина муру – 4 лікті⁸¹). Цілий ряд українських дослідників, зокрема Вітольд Ауліх⁸², Юрій Лукомський і Василь Петрик⁸³, Михайло Рожко⁸⁴, Юрій Диба⁸⁵ висловили обгрунтовані критичні міркування до попередніх висновків польських колег. Але польські дослідники і далі, не беручи під увагу їхніх зауважень, однозначно, без будь-яких застережень відносять ротонду і прилеглу палацову споруду до 1018–1031 рр., трактуючи їх одними з найдавніших пам'яток польської кам'яної архітектури передроманського періоду⁸⁶ і при цьому поєднуючи з ними й іншу перемишльську

⁷⁸ Диба Ю. До питання "угорської спадщини"... С. 58–59.

⁷⁹ Żaki A. Pierwsze zabytki budownictwa kamiennego w Przemyślu Z *otchlani wieków*. Wrocław; Poznań, 1960. Zesz. 3. S. 210–215; *Ejusdem*. Najstarsze reliktory architektotoniczne na zamku w Przemyślu (doniesienie tymczasowe) *Sprawozdania z poszezeń komisji. Styczeń–Czerwiec 1960*. Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Kraków, 1961. S. 6–10; *Ejusdem*. Wczesnopiastowskie budowle Przemyśla i problem ich konserwacji *Ochrona zabytków*. Warszawa, 1961. Zesz. 1–2(52–53). S. 38–49; *Ejusdem*. Wstępne badania archeologiczne w Przemyślu (Prace w latach 1956–1957) *Rocznik Przemyski*. T. 9, zesz. 2. Przemyśl, 1962. S. 345–351; *Ejusdem*. Preromańskie palatium i rotunda w Przemyślu. Z *otchlani wieków*. Wrocław; Poznań, 1962. Zesz. 2. S. 128–131; *Ejusdem*. Najstarsza architektura monumentalna Małopolski w świetle ostatnich badań archeologicznych *Sprawozdania z poszezeń komisji. Lipiec–Grudzień 1961*. Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Kraków, 1962. S. 515–518; *Ejusdem*. Przemyśl w czasach Bolesława Chrobrego i Mieszka *Rocznik Przemyski*. T. 41, zesz. 2. Przemyśl, 2005. S. 145–256.

⁸⁰ Sosnowska E. Rotunda i palatium na Wzgórzu zamkowym w Przemyślu w świetle badań z lat 1982–1985 *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Teoria i Historia*. T. 37, zesz. 1. Warszawa, 1992. S. 55–61.

⁸¹ Могитич І. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері ранньосередньовічної архітектури

(Галицько-Волинська Русь та західні слов'яни Х–ХІІІ ст.). З *історії міжслов'янських зв'язків*. Київ, 1983. С. 22–25; *Його ж*. Нариси архітектури українських церков. Львів, 1995. С. 8.

⁸² Ауліх В. До історії давньої галицької архітектури *Нові матеріали з археології Прикарпаття та Волині: Тези виступів на конференції, присвяченій 90-річчю від дня народження Маркіяна Юліановича Смішка*. Вип. 2. Львів, 1992. С. 82–83.

⁸³ Лукомський Ю., Петрик В. Княжий замок у Перемишлі *Перемишльські дзвони*. Перемишль, 1992. № 10–12. С. 2–6; *Іх же*. Перемиський замок за княжої доби *Пам'ятки України: історія та культура*. Київ, 1995. № 3. С. 120–124.

⁸⁴ Рожко М. Центричні храми в історії розвитку галицької архітектурної школи Х–ХІІІ ст. *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України*. Івано-Франківськ; Галич, 1998. С. 135–138.

⁸⁵ Диба Ю. Українські храми-ротонди Х – першої половини ХІV століть. Львів, 2005. С. 75–78.

⁸⁶ Pianowski Z. "Sedes Regni Principales". *Wawel i inne rezydencje piastowskie do połowy XIII wieku na tle europejskim*. Kraków, 1994. S. 217; *Ejusdem*. Królewska kaplica pałacowa na Wzgórzu przemyskim w świetle najnowszych badań *Rocznik Przemyski*. T. 38, zesz. 2. Przemyśl, 2002. S. 91–99; *Ejusdem*. "Który Bolesław?". *Problem początku architektury monumentalnej w Małopolsce Początki architektury monumentalnej w Polsce* / Red. Janiak T.,

ротонду святого Миколая⁸⁷, збудовану, як давніше вважали польські автори, десь на межі XI–XII ст.⁸⁸, а за новішими даними – щойно в середині XIII ст.⁸⁹ Винятком можна вважати, хіба, думку Єжи Гаврота, який приймав будівництво замкової ротонди в IX–X ст., вказуючи при цьому на моравські паралелі⁹⁰. Олег Іоаннісян теж не пов'язував обидві ротонди з руськими князями; зведення старшої він датував X ст., а молодшої – XI ст.⁹¹ А Антоні Куниш був готовий віднести спорудження старшої перемишльської ротонди щойно до XIV ст., але сприймав її тільки в пов'язанні з польською архітектурою часів Казимира III⁹².

Тенденційність та недоведеність цих поглядів цілком очевидна. Архітектурно-будівельні особливості старшої ротонди і палацової споруди, на угорські аналогії яких вказав Ю. Діба, дають аргументи для їх віднесення щойно до межі XI–XII ст. Вважати їх спорудженими неодмінно в 1018–1031 рр. не пропонують підстав жодні джерела, хіба надмірно патріотичний запал польських авторів, який не має нічого спільного з науковим смисленням фактів. Перемишль залишався прикордонним центром в умовах конфронтації Польщі і Русі, коли остання, завершуючи боротьбу за владу, переживала період піднесення, а перша, навпаки, – гострої кризи⁹³. Постійні війни Болеслава Хроброго (992–1025) практично розорили країну. Незважаючи на Бауценський мир із германським імператором (30 січня 1018 р.), за яким вдалося утримати за собою Лужицьку марку і Моравію (втрачену знову 1021 р.), походи до Чехії та Русі практично не принесли жодних політичних вигод, а через грабіжницьку політику виявилися втраченими захоплені території, а також частина поморських земель, звідкіля мусив утікати єпископ Рейборн. Християнство ще остаточно не утвердилось

Stryniak D. Gniezno, 2004. S. 257–281; *Ejusdem*. *Przemśl jako "sedes regni" monarchii pierwszych Piastów Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich* / Red. Gancarski J. Krosno, 2006. S. 355–372; *Ejusdem*. *Aula palatium przedromańskiego w Przemyslu po badaniach w roku 2006 Rocznik Przemyski*. T. 42, zesz. 2. Przemyśl, 2007. S. 129–132; *Ejusdem*. *Rzedromański zespół sakralno-palacowy na grodzie przemyskim w świetle badań z lat 2000–2006 Architektura romańska w Polsce. Nowe odkrycia i interpretacje* / Red. Janiak T. Gniezno, 2009. S. 419–431; *Pianowski Z., Proksa M. L.* *Przedromańskie palatium i rotunda na Wzgórzu Zamkowym w Przemyslu*. Przemyśl, 2003. S. 154; *Rodzińska-Chorąży T.* *Wczesnopiastowski zespół pałacowy na Wzgórzu Zamkowym oraz rotunda prosta pod katedrą w Przemyslu w świetle ostatnich badań Początki sąsiedztwa*. S. 133–149.

⁸⁷ *Pianowski Z., Proksa M. L.* *Rotunda św. Mikołaja w Przemyslu*. Stan badań i interpretacji do roku 2000 *Dzieje Podkarpacia*. T. 5: Początki chrześcijaństwa w Małopolsce. Red. Gancarski J. Krosno, 2001. S. 63–79.

⁸⁸ *Rodzińska-Chorąży T.* *Wczesnopiastowski zespół...* S. 133–149; *Fenczak A. S.* *Kwestia chronologizacji budowy rotundy Św. Mikołaja w Przemyslu Rocznik Przemyski*. T. 33. Przemyśl, 1997, zesz. 3. S. 121–138.

⁸⁹ Діба Ю. Архітектура ротонди св. Миколая в Перемишлі *Дрогобицький краєзнавчий збірник* /

Вип. 6. Дрогобич, 2002. С. 66–79; *Його ж.* *Українські храми-ротонди...* С. 52. Найновіше уточнення інтерпретації ротонди див.: *Його ж.* *Австрійський прототип ротонди святого Миколая у Перемишлі* (див. у цьому вип., с. 219–238).

⁹⁰ *Hawrot J.* *Problematyka przedromańskich i romańskich rotund bałkańskich, czeskich i polskich Biuletyn Historii Sztuki*. Warszawa, 1962. Zesz. 3–4. S. 255–283.

⁹¹ *Іоаннісян О. К.* *Вопросу об интерпретации перемишльских ротонд Актуальные проблемы археологических исследований в Украинской ССР*. Киев, 1981. С. 112–125; *Его же.* *Зодчество Древнего Галича и архитектура Малопольши Acta Archaeologica Carpathica*. T. 27. Cracoviae, 1988. S. 210–216; *Его же.* *Храмы-ротонды в Древней Руси Иерусалим в русской культуре* / Сост. Баталов А., Лидов А. Москва, 1994. С. 101–115.

⁹² *Kunysz A.* *Przemysl w starozytnosci i wczesnym sredniowieczu Kunysz A., Persowski F. Przemysl w starozytnosci i sredniowieczu*. Rzeszow, 1966. S. 7–70; *Ejusdem.* *Pradzieje Przemyśla Tysiąc lat Przemyśla. Zarys historyczny*. Cz. 1. Rzeszow, 1976. S. 52–58; *Ejusdem.* *Przemysl za Piastow i ksiazat ruskich Tysiąc lat...* S. 49–54; *Ejusdem.* *Przemysl w pradziejach...* S. 196.

⁹³ *Kętrzyński S.* *Polska X–XI wieku*. Warszawa, 1961; *Borawska D.* *Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI w.* Warszawa, 1964; *Strzelczyk J.* *Boleslaw Chrobry*. Poznań, 2003.

навіть у корінних польських землях. Болеслав нещадно карав тих, хто чинив йому опір, а будівництво храмів і на теренах головних міст не було завершено⁹⁴.

Де тут можна було знайти ресурси для спорудження такої резиденції на кордоні? Того, щоб подібну резиденцію міг будувати намісник, взагалі не доводиться брати до уваги. Про такого намісника мусили б зберегтися документальні чи матеріальні свідчення, як, наприклад, залишилися про діяльність палатина Сецеха. Навіть часу на будівництво нових укріплень у Перемишлі виявляється надто мало (фактично 1019–1025). Імперія, Русь, Чехія і Угорщина були ворогами Болеслава Хробрго. А його наступник Мешко II майже відразу ж зіткнувся із суперництвом з боку братів Бесприма і Оттона, а від 1029 р. – новою війною з потужним німецьким сусідом. Чи можна було за таких умов будувати якісь резиденції на далекому руському кордоні, звідки незабаром вторглися війська Ярослава та Мстислава Володимировичів?

Очевидно, що польські погляди на ранню історію Перемишля незміно схильні видавати бажане за дійсне на тлі небажання знати, а, щобільше, – належно враховувати при пропонованих розмірковуваннях зафіксований у літописанні старокиївської традиції “небажаний” непольський елемент...

Деталей появи Ростиславовичів на теренах Прикарпаття джерела не висвітлюють. Із розростанням династії Рюриковичів великий князь Ярослав Володимирович вніс обмеження до практики успадкування, за яким син втрачав право на престіл, якщо його батько помер за життя діда⁹⁵. Першою “жертвою” запроваджених новацій випало стати його найстаршому внукові – Ростиславові Володимировичу. Він випав із княжого стану, перетворившись на *ізгоя*, подібно до сина священника, який не навчився грамоти і через те не міг отримати сану. На його долю випадала звичайна боярська служба у щасливіших родичів. Історики *a priori* припускали, що Ростиславові Володимировичу надано в уділ у Волинській землі територію майбутньої Галицької землі чи її частини з центром у Перемишлі⁹⁶. Правда, під 1081 р. Васілій Татіщев назвав перемишльським князем його сина Володаря Ростиславовича⁹⁷, проте таке твердження сприймається явним відображенням уже пізнішого статусу самого князя. Але Ростислав Володимирович мусив бути намісником якихось земель на кордоні з Польщею, або ж отримати там бенефіцій. До такого висновку схиляє задокументоване його одруження з Ілоною (Ленке), донькою угорського принца Бели⁹⁸. І цей шлюб укладено між 1057–1060 рр., коли принц Бела теж був ізгоєм та шукав у Польщі союзників проти короля Ендре I, одруженого з тіткою Ростислава Володимировича, сестрою Ізяслава, Святослава і Всеволода Ярославовичів⁹⁹. Власне ця трійка братів, які постійно суперничали між собою, і домоглася позбавлення прав свого старшого племінника. Тому зазначений угорський шлюб мав бути, радше, скріпленням союзу ізгоїв, налаштованих боротися за свої права, і не міг отримати схвалення у Києві.

Якось надія засвітилася, коли 6 грудня 1060 р. після смерті короля Ендре I, якого він двічі розгромив на р. Тиси і при Мошонмодьоварі, Бела I нарешті

⁹⁴ *Zientara B. Bolesław I Chrobry Poczet krolów i książąt polskich*. Warszawa, 1980. S. 33–34.

⁹⁵ *Войтович Л.* Княжа доба на Русі... С. 27–30.

⁹⁶ *Грушевський М.* Історія України-Руси. Т. 2. Львів, 1905. С. 408; *Котляр М.* Князі-ізгої та удільна роздробленість на Русі *Український історичний журнал*. Київ, 2011. № 3. С. 7.

⁹⁷ *Татищев В.* История Российская. Т. 2. Мо-

сква, 1963. С. 124.

⁹⁸ *Chronici Hungarici composition saeculi XIV (– 1334) / Ed. Domanovszky A. Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum / Ed. Szentpétery E. T. 1. Budapestini, 1937. S. 423.*

⁹⁹ *Sroka S. Historia Wegier do 1526 roku. Bydgoszcz, 2000. S. 68.*

став королем Угорщини¹⁰⁰. Але Бела I, відстоюючи свій престіл у боротьбі з племінником, 11 вересня 1063 р. помер внаслідок нещасливого випадку, або ж підготованого замаху (під ним завалився трон і король отримав при цьому смертельну травму)¹⁰¹. Спираючись на підтримку Германської імперії, престіл захопив син Ендре I – Шоломан, племінник великого князя Ізяслава Ярославовича. Правдоподібно, тоді Ростислава Володимировича позбавили бенефіцію чи намісництва поблизу кордону і відправили кудись на схід, подалі від Угорщини, звідкіль він 1064 р. перебрався до Тмутаракані, де утвердився, прогнавши князя Гліба Святославовича. Але в Києві не могли змиритися із самовільним захопленням княжого престолу. Здається, у пригоді став союз із Візантією: 3 лютого 1067 р. під час бенкету в Тмутаракані Ростислава отруїв візантійський намісник (катепан) Херсонесу¹⁰², який прибув туди на переговори.

За повідомленням В. Татищева, княгиня, яку він назвав Анною, після загибелі чоловіка хотіла разом із дітьми виїхати на батьківщину до Угорщини, але Ізяслав Ярославович відпустив тільки її саму, без дітей¹⁰³. Помилку В. Татищева виправив Леонід Махновець. Дружину Ростислава Володимировича звали Ланка (тобто *Ленке* – угорське пестливе від *Ілона* (*Олена*))¹⁰⁴. 1099 р. вона перебувала в Перемишлі в сина Володаря Ростиславовича і провадила перемовини з угорським королем Калманом¹⁰⁵. Угорські історики не згадують *Ленке*, бо про неї немає записів в угорських джерелах. Тому Мартін Дімнік, не знаючи про тотожність імен *Ілона* і *Ленке* (*Ланка* – спотворення від *Ленке*), вирішив, нібито в короля Бели I були дві доньки *Ілона* і *Ланка*¹⁰⁶. І ця помилка і далі кочує генеалогічними довідниками й працями дослідників.

Ще одна помилка, пов'язана з принцесою Ілоною, стосується датування її шлюбу з баном Славонії Дмитром Звоніміром, який згодом, 1063 р. став королем Хорватії (1076–1089). У Хорватії королеву назвали Оленою Прекрасною (*Jelena Lijepa*). Її народження відносять до 1050 р., а після 1091 р. звістки про неї зникають із джерел¹⁰⁷. Літописець Никон (†1088), який на той час був ігуменом монастиря Богородиці в Тмутаракані, зафіксував зазначену докладну дату смерті Ростислава Володимировича – 3 лютого 1067 р.¹⁰⁸ Отже, *Ілона* (*Ленка*) не могла одружитися 1063 р. із Дмитром Звоніміром. Зрештою, у 1063 р. обставини не сприяли жодному політичному альянсу короля Бели I зі словенським баном, а після його смерті банові було небезпечно одружуватися з його донькою, не уникаючи при цьому конфронтації із сильним сусідом – угорським королем Шоломаном. Тому має рацію Н. Клаїч, датуючи шлюб часом близько 1070 р.¹⁰⁹ Тобто, *Ленке* (*Ілона*) після смерті чоловіка повернулася до Угорщини,

¹⁰⁰ Kristó G. Magyarország története 895–1301. Budapest, 2006. 122–123 old.

¹⁰¹ Kosztolnyik Z. J. Five Eleventh Century Hungarian kings: Their Policies and their Relations with Rome. Boulder, 1981. P. 81; Manteuffel T. The Formation of the Polish State: The Period of Ducal Rul, 963–1194. Detroit, 1982. P. 92; Kristó G., Makk F. Az Árpád-házi uralkodók. Budapest, 1988. 85 old.

¹⁰² Котляр М. Князі-ізгої... С. 8.

¹⁰³ Татищев В. История Российская. С. 126.

¹⁰⁴ Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Л. Махновець. Київ, 1989. С. 103.

¹⁰⁵ Густинская летопись ПСРЛ. Т. 40. Санкт-Петербург, 2003. С. 68.

¹⁰⁶ Dimnik M. The Dynasty of Chernigov, 1054–1146. Toronto, 1994. P. 58–60.

¹⁰⁷ Krčelić B. A. De regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoriae notitiae praelimiales. Zagrebiae, 1770. S. 101–192; Codex Diplomaticus Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae / Ed. Kukuljević-Saksinski I. Vol. 1. Zagreb, 1874. S. 177; Monumenta spectantia Historiam Slavum Meridionalium. Vol. 7. Zagrebiae, 1877. S. 146; Babić A. Zgodovina narodov Jugoslavije. Ljubljana, 1953. S. 201–202; Šišić F. Povijest Hrvata... S. 527; Goldstein I. Hrvatski rani srednje vijek. Zagreb, 1995. S. 401.

¹⁰⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 155.

¹⁰⁹ Klaić N. Povijest Hrvata u srednjem vijeku. Zagreb, 1990. S. 116–117.

або, радше, була відіслана до Шоломана, який невдовзі видав її за славонського бана. Враховуючи як вдовиний стан, так і її тодішнє становище загалом, подібний шлюб відповідав її рівню та інтересам угорської корони, а для бана він тим більше був престижним. Після 1091 р. Ілона повернулася на Русь до синів. У 1099 р., коли Перемишль обложив угорський король Калман Книжник, вона перебувала у місті і, як зазначено, брала участь у переговорах¹¹⁰.

Малолітні сироти-ізгої Ростиславовичі після відіслання їхньої матері опинилися під опікою двоюрідного діда – Ізяслава Ярославовича. І перші достовірні звістки про них пов'язують їх із Волинню, уділом спадкоємця Ізяслава – Ярополка Ізяславовича. Їх раптова поява близько 1084 р. у Перемишлі, Звенигороді та Терехові, можливо, стала наслідком бажання великого князя Всеволода Ярославовича досягнути компромісу, водночас залагодивши проблему ізгоїв й ослабивши волинського князя Ярополка Ізяславовича, коронованого в Римі королем Русі згідно папської булли від 17 квітня 1075 р.¹¹¹ Але утриматися на своїх престолах Ростиславовичі змогли винятково за рахунок двох чинників: потужної підтримки місцевої еліти, яка ще не забула традиції хорватських князівств-суперсоюзів, та не менш істотної – сприяння Угорського й Хорватського королівств. В Угорщині правив рідний брат Ілони – Ласло I (1077–1095), а в Хорватії – її чоловік.

Тому не випадково старшим серед престолів Ростиславовичів виявився Перемишль. Близько 1032 р. після недовготривалого польського завоювання цю територію повернув до складу Київської Русі великий князь Ярослав Мудрий¹¹². Із цими подіями пов'язують звістку юдейського вченого рабина першої половини XI ст. Єхуда бен Меїр ха-Кохен у збірнику рецепцій юдейського права і ритуалів (1040) про продаж на рабському ринку в Празі жидівського хлопчика з Перемишля (Premisz)¹¹³. На підставі зазначеної звістки не випадало би стверджувати про наявність у Перемишлі початку XI ст. юдейської громади. Пізніший юдейський історик відносив початки їхньої громади в Перемишлі щойно до першої половини XIV ст.¹¹⁴ Але наприкінці XI ст. Перемишль уже функціонував важливим пунктом на міжнародному торговельному шляху Бугар–Київ–Перемишль–Краків–Прага–Регенсбург¹¹⁵. Місцева еліта, недоволена віддаленим правлінням намісників із Турова, а потім – Володимира на Лузі, в умовах боротьби за спадщину Володимира Святославовича у 1015–1018 рр. цілком могла запросити на престіл принца з династії угорських Арпадів, який протримався тут до своєї загибелі 1031 р. Питання це залишається відкритим. Але природно, що коли тут близько 1082 р. з'явився Рюрик Ростиславович, родич Арпадів, місцева еліта повністю його підтримала.

¹¹⁰ Густынская летопись. С. 68; Щапов Я., Лимонов Ю. История Руси в западноукраинской хронографической компиляции XVI в. Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1975 г. Москва, 1976. С. 207; Войтович Л. Битва під Перемишлем у 1099 р. Український альманах. 1999 рік / Відп. ред. С. Заброварний. Варшава, 1999. С. 105–110.

¹¹¹ Рапов О., Ткаченко Н. Документи о взаимоотношениях папской курии с великим князем Изяславом Ярославичем и польским князем Болеславом II Смелым в 1075 г. Вестник МГУ. Серия 9. Москва, 1975. С. 84–87.

¹¹² Ипатьевская летопись. Стб. 137.

¹¹³ Lewicki T. Źródła hebrajskie do dziejów Srod-

kowej i Wschodniej Europy w okresie średniowiecza (IX–XIII w.) *Przegląd Orientalistyczny*. Nr 15. Warszawa, 1955, S. 292–293; *Ejuszdem*. Źródła hebrajskie i arabskie do dziejów Przemysła *Rocznik Przemyski*. T. 11. Przemyśl, 1967. S. 49–64; Kupfer E., Lewicki T. Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów Srodkowej i Wschodniej Europy. Wrocław; Warszawa, 1956. S. 32–62.

¹¹⁴ Schorr M. Żydzi w Przemyśle do końca XVIII wieku: opracowanie i wydawnictwo materiału archiwalnego. Lwów, 1903. S. 304.

¹¹⁵ Васильевский В. Древняя торговля Киева с Регенсбургом *Журнал Министерства народного просвещения*. Ч. 257. Санкт-Петербург, 1888. С. 122–150.

Попри те, угорський вектор зовнішньої політики для перемишльського князя мусив залишатися головним. У 1088 р. сюзерен Польщі Владислав Герман одружився із Юдітою-Софією, донькою імператора Генріха III, вдовою угорського короля Шоломана. І хоча королева від 1074 р. проживала в Регенсбурзі, польський хроніст Ян Длугош зазначив, що ініціатором шлюбу виступив якраз угорський король Ласло I¹¹⁶. Союзник Владислава Германа – туровський князь Святополк Ізяславович і водночас легітимний спадкоємець київського престолу теж домігся союзу з угорським королем, скріпивши його у 1091 р. шлюбом свого сина Ярослава з донькою Ласло I¹¹⁷. Це вже було небезпечно, бо Святополк Ізяславович прагнув “повернути” князівства Ростиславовичів. Вони стали шукати підтримки Візантії. Теревовельська дружина Василька Ростиславовича взяла участь на стороні імперії у битві на р. Маріці (29 квітня 1091 р.). Ласло I, тим часом, втрутившись до боротьби за хорватську спадщину, спробував силою приєднати більшу частину цієї країни, що зачепило інтереси Візантії¹¹⁸. У відповідь Візантія організувала вторгнення половців до Трансильванії взимку 1091/1092 р.¹¹⁹ Угорський хроніст, автор “*Gesta Ladislai regis*”, зазначив, що половців привели руські¹²⁰. Очевидно, як союзник Візантії, теревовельський князь Василько Ростиславович домовився із половцями і пропустив їх на територію Трансильванії¹²¹. Ласло I розгромив половців на р. Темеші. Далі у відповідь 1092 р. Ласло I вторгся до земель Ростиславовичів¹²². Причому, він виступив не проти Василька Ростиславовича, а, правдоподібно, підійшов до Перемишля.

Угорський хроніст повідомив про руське посольство, яке визнало тоді зверхність короля Ласло I¹²³. Це повідомлення звично пропускають як панегіричний уступ угорського хроніста. Проте ситуація не була такою простою. У 1088 р. племінник Владислава Германа, син його старшого брата Болеслава Щодрого, князь Мешко одружився із руською княжною¹²⁴. Галл Анонім не знав імені й походження княгині¹²⁵. За Я. Длугошем, її звали Євдокія й вона була сестрою Святополка Ізяславовича¹²⁶. Однак ще Іван Вагилевич звернув увагу, що Євдокія Ізяславівна не могла бути дружиною Мешка, бо її мати була рідною сестрою її батька¹²⁷. Цей аргумент підтримали сучасні польські генеалоги Казімеж Ясіньські¹²⁸ та Ян Тенговські¹²⁹. Свого часу, я пропустив зазначені

¹¹⁶ Jana Długosza kanonika krakowskiego *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*. T. 1: Ks. 4. Kraków, 1867.

¹¹⁷ Wertner M. *Az Árpádok czaládi története*. Nagybaczkerék, 1892. 205–210 old.

¹¹⁸ *Deér J. A magyar-horvát államközösség kisedei Jancsó Benedek Emlékkönyve*. Budapest, 1931. 97–107 old.; Györffy G. *László király emlékezete*. Budapest, 1977. 79 old.

¹¹⁹ *Bárányi A. The Expansion of the Kingdom of Hungary in the Middle Ages (1000–1490) Ejusdem. The Expansion of Central Europe in the Middle Age*. Ashgate Variorum, 2012. P. 339.

¹²⁰ *Gesta Ladislai regis Scriptorum Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Vol. 1 / Ed. Szentpétery I. Budapest, 1937. P. 417.

¹²¹ *Kristó G., Makk F. Az Árpád-házi uralkodók*. 120–122 old.

¹²² Шушарин В. Складывание и оформление феодальных отношений. Раннефеодальная мо-

нархия (XI – середина XIII в.) *История Венгрии*. Т. 1. Москва, 1971. С. 142.

¹²³ *Gesta Ladislai regis*. P. 417–418.

¹²⁴ *Rocznik dawny / Wyd. Kozłowska-Budkowa Z. Monumenta Poloniae Historica. Pomniki Dziejowe Polski*. Series nova. T. 5. Warszawa, 1978. S. 11; *Rocznik kapituly krakowskiej / Wyd. Kozłowska-Budkowa Z. Monumenta Poloniae Historica*. S. 53.

¹²⁵ *Galli Anonimi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum Monumenta Poloniae Historica*. T. 1 / Ed. A. Bielowski. Lwów, 1864. S. 423; Аноним Галл. *Хроника*. Москва, 1961. С. 60.

¹²⁶ Jana Długosza kanonika krakowskiego *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*. S. 401.

¹²⁷ *Wagilewicz J. Genealogia książąt i królów polskich od roku 880–1195*. Lwów, 1866. S. 44–45.

¹²⁸ *Jasiński K. Rodowód pierwszych Piastów*. Warszawa; Wrocław, 1992. S. 181.

¹²⁹ *Tęgowski J. Kontakty rodzinne dynastów polskich i ruskich w średniowieczu Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie / Pod red. prof.*

зауваження, пішовши¹³⁰ за Н. де Баумгартеном, який довірився інформації Я. Длугоша¹³¹. Мушу визнати, що ця позиція була помилковою.

І. Вагилевич вважав Євдокію донькою тмутакаканського князя Ростислава Володимировича і сестрою Рюрика, Володаря і Василька, наводячи як один із аргументів на підтримку згадану "помсту" полякам князя Василька Ростиславовича¹³². Версію підтримував й Август Бельовскі¹³³. Підстави для такого твердження досить переконливі.

Опікуном князя Мешка був угорський король Ласло І. Він гарантував йому безпечне повернення до Польщі, де той виступав як спадкоємець Владислава Германа. Але саме така можливість привела до отруєння Мешка (напевно, разом із Євдокією Ростиславівною) у 1089 р.¹³⁴ За цим отруєнням стояли Владислав Герман, його нова дружина Юдіта-Софія і її коханець палатин Сецех. Відразу ж розгорнулася польсько-перемишльська війна 1089 р. у якій відзначився Василько Ростиславович¹³⁵.

Зрозуміло, що за посталих умов Ростиславовичі не могли воювати ще й із Ласло І. Крім того, на їхніх землях вибухнула ще й епідемія, від якої, можливо, помер і князь Рюрик Ростиславович¹³⁶. Отже, вони могли погодитися навіть на васальну залежність від дядька. А угорський король, уклавши угоду з племінниками, поставив для контролю над ними королеву Ілону, їхню матір. Прибувши до Перемишля, вона відразу ж стала по стороні синів і це відобразилося у підтримці Ласло І претензій Збігнева, бастарда Владислава Германа, який у 1092 р. силою захопив престіл у Познані. Скориставшись зайнятістю сил Владислава Германа у Помор'ї, Ласло І 1094 р. вторгся до Польщі і три місяці тримав Краків в облозі¹³⁷. Тому можна припускати, що королева Ілона допомогла синам достойно вистояти у складних перипетіях, вийшовши з них переможцями, наслідком чого стало затвердження за ними їхніх земель на Любецькому снемі 1097 р.

Але Давид Ігоревич зі Святополком Ізяславовичем, який вже став київським князем, захопили планом оволодіння землями Ростиславовичів. Підступно схопивши Василька Ростиславовича після Любецького снему, вони його осліпили. Коли ж головний противник Святополка – Володимир Мономах організував коаліцію князів, київський князь зробив єдиним винуватцем Давида Ігоревича. А після вигнання останнього Святополк Ізяславович виступив проти Ростиславовичів і був розгромлений на Рожному полі в середині квітня 1099 р.¹³⁸ Відступивши зі землі Ростиславовичів, київський князь послав до Угорщини сина Ярослава, одруженого з донькою Ласло І. Королем Угорщини після смерті Ласло І став Калман Книжник (1095–1116), двоюрідний брат дружини Ярослава Святополковича.

Новий угорський король мав свої амбіційні плани стосовно, принаймні, Перемишльського князівства¹³⁹. У другій половині червня 1099 р. військо на чолі з самим королем уже стояло під Перемишлем. Королева Ілона пробувала

Chynczewskiej-Hennel T. i prof. Jakowenko N. Lublin, 2000. S. 13.

¹³⁰ Войтович Л. Княжа доба на Русі... С. 354.

¹³¹ de Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siècle *Orientalia Christiana*. IX. Nr 35. Roma, 1927. P. 11–12.

¹³² Wagilewicz J. Genealogia... S. 45.

¹³³ Galli Anonimi Cronicae... P. 424.

¹³⁴ Jana Długosza kanonika krakowskiego *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*. S. 401.

¹³⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 206.

¹³⁶ Там же.

¹³⁷ Manteuffel T. The Formation... P. 101–102.

¹³⁸ Войтович Л. Битва під Перемишлем... С. 109.

¹³⁹ Паушто В. Внешняя политика... С. 53–54.

домовитися із племінником, але він відкинув можливість домовленості¹⁴⁰. Брутальна поведінка Калмана на цих переговорах (він відштовхнув тітку ногою), можливо, викликана тим, що Ласло I свого часу посадив його брата Алмоша на хорватський трон (1091–1093), а потім призначив своїм наступником. Калман, який був старшим, але мав фізичні вади (кульгав), міг підозрівати Ілону в підтримці Алмоша: той у 1097 р. після проголошення Калмана королем Хорватії відверто повстав проти брата. 1098 р. війська обох братів зустрілися на Тисі поблизу Тисаварконь (Tiszavárkony), але барони не допустили до битви¹⁴¹.

Угорське військо стало на р. В'ягрі (В'ярі), правій притоці Сяну. Його чисельність джерела подають на 8 тис.¹⁴² (наведені в літописі 100 тис.¹⁴³, безперечно, – якась епічна гіпербола). З військом було навіть 2 єпископи.

Володар Ростиславович зачинився у Перемишлі. Він міг розраховувати тільки на єдиного не дуже надійного союзника – колишнього волинського князя Давида Ігоровича, винного в осліпленні Василька Ростиславовича. Прогнаний із Волині, втративши все, Давид Ігорович залишив у Перемишлі свою сім'ю (напевно, як заручників), а сам звернувся до половецького хана Боняка, який прийшов йому на допомогу з 300 вершниками (теж, певно, поетичне перебільшення літописного джерела). Розділивши своє військо на кілька частин, Боняк послав молодого хана Алтунопу, який імітував атаку і відразу ж взявся утікати. Угорці піддалися на хитрість, кинулися його переслідувати, були відрізані військами Боняка та Давида Ігоровича від основних сил і перебиті. Поразка частини війська викликала паніку в угорському таборі, посилену вилазкою з Перемишля дружини Володаря Ростиславовича. Багато угорців втопилося у В'ягрі та Сяні. Половці переслідували противника упродовж двох днів¹⁴⁴. Втрати угорців були значними.

Конфронтація з Угорщиною тривала недовго. Ростиславовичі укріпили своє становище тіснішим союзом із Візантією. На той час стосунки Калмана Книжника з Києвом різко погіршилися. Особливо, коли його противник – вигнанець, колишній хорватський король Алмош знайшов підтримку на Русі, одружившись 21 серпня 1104 р. з Предславою, донькою Святополка Ізяславовича¹⁴⁵. Спроба Калмана поправити ситуацію одруженням у 1112 р. з Євфимією, донькою головного суперника Святополка Ізяславовича – переяславського князя Володимира Мономаха, виявилася невдалою: 1113 р. недовірливий Калман відіслав вагітну дружину до батька, закинувши її подружню зраду¹⁴⁶.

У 1117 р., вже за короля Іштвана II, галицько-угорський союз, правдоподібно, відновлено через шлюб Володимирка Володаревича з сестрою короля, донькою Калмана Книжника¹⁴⁷. Ця версія, яка спирається на інформацію В. Татищева¹⁴⁸,

¹⁴⁰ Густинская летопись, С. 68–69.

¹⁴¹ Kristó G., Makk F. Az Árpád-házi uralkodók. 137–138 old.; Font M. Koloman the Leamed, King of Hungary. Pécz, 2001. P. 22.

¹⁴² Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. S. 403; Kronika Polska Marcina Bielskiego. T. 1. Warszawa, 1828. S. 206; Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmudska i wszystkiej Rusi etc. T. 1. Warszawa, 1846. S. 178; Щапов Я., Лимонов Ю. История Руси... С. 207.

¹⁴³ Ипатьевская летопись. Стб. 276.

¹⁴⁴ Войтович Л. Битва під Перемишлем...

С. 110.

¹⁴⁵ Лаврентьевская летопись. ПСРЛ. Т. 1. Москва, 2001. Стб. 280; Ипатьевская летопись. Стб. 256.

¹⁴⁶ Войтович Л. Княжа доба на Русі...

¹⁴⁷ де Баумгартен Н. Первая ветвь князей Галицких: потомство Владимира Ярославича Летопись Историко-родословного общества. Вып. 4(16). Москва, 1908. С. 8–9; Ejusdem. Genealogies... P. 16; Forssman J. Die Beziehungen altrussischer Furstengeschlechter zu Westeuropa. Bern, 1970. Tabl. 3.

¹⁴⁸ Татищев В. История Российская. С. 232.

логічно вписується до тодішньої політичної ситуації і підкріплюється побіжними аргументами, тому її підтримали й інші дослідники¹⁴⁹. Заперечення Ференца Макка¹⁵⁰ (при підтримці Міхаїла Юрасова¹⁵¹), виявляються засновані тільки на тому, що на переговорах із угорським королем Гейзою II 1152 р. галицький князь Володимирко Володаревич, нагадуючи, що в 1135 р. він був союзником Бели II у війні з польськими князями, не згадав своїх родинних зв'язків із Арпадами. Володимирко був добрим дипломатом, він знав, що родинні пов'язання із Калманом Книжником (який осліпив діда і батька Гейзи II) та його сином Іштваном II (який переслідував сліпого батька Гейзи II та його прихильників, змусивши Белу Сліпця таємно ховатися у Печварадському монастирі¹⁵²) ніяк не зможуть підкріпити його позицію на переговорах, радше навпаки. Тому він і нагадав тільки про прихильність до Бели II Сліпця.

Іштван II підтримав князя Ярослава Святополковича, прогнаного з Волині Мономаховичами 1118 р.: той втік до Угорщини. Після першої невдалої спроби повернути собі князівство, Ярослав 1123 р. отримав підмогу угорських та польських військ. У поході мусили взяти участь Володар та Василько Ростиславовичі. Володар щойно звільнився із польського полону. Угорське військо на чолі з королем Іштваном II з'єдналося з поляками і руськими союзниками Ярослава саме поблизу Перемишля¹⁵³. Об'єднані сили обложили Володимир, але під час вилазки у травні 1123 р. Ярослав Святополкович випадково загинув¹⁵⁴. Запальний Іштван II готовий був продовжувати війну, але угорські барони змусили його повернути назад¹⁵⁵. Skorиставшись із волинського походу суперника, сліпий Алмош знову підняв бунт, після невдачі якого втік до Візантії¹⁵⁶. Іштван II розв'язав репресії проти родичів і прихильників Алмоша, а далі вторгся до візантійських володінь¹⁵⁷. Військові дії відбувалися поблизу Белграду і Браничева. Використовуючи підтримку флоту, який ввійшов у Дунай, візантійці нанесли поразку угорцям 1127 р.¹⁵⁸ Війна завершилася миром аж 10 листопада 1129 р.¹⁵⁹

Після відходу угорських військ, взимку 1124 р., скориставшись з походу краківського князя Болеслава Кривоустого до Данії, Володар Ростиславович із племінниками вторгся до польських земель. Його військо дійшло аж до міста Беч. Це була помста за полон¹⁶⁰. Перемишльський князь збирав данину і брав

¹⁴⁹ Томенчук Б. Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII–XIII ст. Івано-Франківськ, 2005. С. 47; Котляр Н. Княжеский двор Галича в XII веке *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. № 4(26). 2006. С. 56.

¹⁵⁰ Makk F. A Kálmán-ági királyok külpolitikájának néhány kérdése *Ejusdem. A turul-madár a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről*. Szeged, 1998. 186 old.

¹⁵¹ Юрасов М. Была ли жена Владимира Володаревича венгеркой? *“Слово о полку Игоревім” та його доба*. Галич, 2007. С. 136–140.

¹⁵² Его же. Мстислав Великий, Іштван II и междоусобища Володаревичей *Российская история*. Москва, 2011. № 3. С. 112–120.

¹⁵³ Jana Długosza kanonika krakowskiego *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*. S. 526.

¹⁵⁴ Лаврентьевская летопись. Стб. 293; Ипатьевская летопись. Стб. 288.

¹⁵⁵ Kristó G., Makk F. Az Árpád-házi uralkodók. 156 old.; Engel P. The Realm of St. Stephen: A His-

tory of Medieval Hungary, 895–1526. London; New York, 2001. P. 49.

¹⁵⁶ Makk F. The Árpáds and the Comneni: Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th century. Budapest, 1989. P. 23.

¹⁵⁷ Gyula K., Makk F. Az Árpád-házi uralkodók. Budapest, 1996. S. 158; Warren T. A History of the Byzantine State and Society. Stanford, 1997. S. 631; Stephenson P. Byzantium's Balkan Frontire: A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204. Cambridge, 2000. P. 208.

¹⁵⁸ Успенский Ф. История Византийской империи. Т. 4. Москва, 2002. С. 223; Świat Byzancjum. T. 2 / Pod red. Cheynera J.-C. Kraków, 2011. С. 512.

¹⁵⁹ Makk F. The Árpáds and the Comneni... S. 27.

¹⁶⁰ У 1122 р. перемишльський князь Володар Ростиславович був підступно захоплений у полон і для його звільнення виплачено величезний викуп у сумі 20 тис. гривень: Войтович Л. Галицько-Волинські етюди. С. 157.

полонених аби повернути заплачені за нього гроші. Польський князь повернув і рушив йому назустріч. Під Веліхувом Володар був розбитий. У цій битві загинули галицькі богатирі Навротник і Защитник. Володар відступив нібито аж до Галича збирати нове військо, а поляки спалили кілька сіл на кордоні. Напевно Володар, радше, виїхав до Теробовельсько-Галицького князівства у зв'язку зі смертю свого молодшого брата Василька (28 лютого 1124 р.)¹⁶¹. Похід до Польщі був останнім у житті Володаря. Невдовзі він помер у Перемишлі 19 березня 1124 р.¹⁶² Війну з польським князем завершили вже сини Володаря, відтіснивши польську рать за Вислок¹⁶³. Те, що Я. Длугошу була відома докладна дата смерті і місце поховання князя, загалом дає підстави з довірою віднестися до передачі в нього викладених епізодів, припускаючи, що вони могли походити із втраченого перемишльського літописання¹⁶⁴. Ці та наступні події у землях Ростиславовичів добре збереглися якраз у Я. Длугоша та В. Татіщева, чия інформація повторює Длугошеві помилки (король Іштван II в обох названий Калманом).

Аналіз різноманітних джерел та зіставлення їх переказів дає підстави пропонувати реконструкцію початків Перемишльського князівства й роль у його становленні та піднесенні перших Ростиславовичів та їх матері Ілони (Ленке).

*Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України
Львівський національний університет імені Івана Франка*

¹⁶¹ Лаврентьевская летопись. Стб. 293; Ипатьевская летопись. Стб. 288.

¹⁶² Лаврентьевская летопись. Стб. 293; Ипатьевская летопись. Стб. 289; Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. S. 533.

¹⁶³ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 2. С. 415.

¹⁶⁴ Перфецький Є. Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хроніки Яна Длугоша ЗНТШ. Т. 147. Львів, 1927. С. 1–54; Присёлков М. История русского летописания. Москва, 1940. С. 42–44.